

Pollmanns conclusie is duidelijk: religieuze keuzes waren — in ieder geval bij Buchelius; zij wil niet te veel generaliseren — veel meer een antwoord op ingrijpende veranderingen in de samenleving dan het gevolg van ontwikkelingen in persoonlijke vroomheid. En hier schuilt mijns inziens toch een addertje onder het gras. Pollmann onderscheidt nogal sterk tussen publiek en persoonlijk en maakt van Buchelius, wanneer hij uiteindelijk kiest voor het calvinisme van contraremonstrantse signatuur, bijna een rationalist. Hij wordt tot die keuze gedreven door bezorgdheid, en het lijkt wel of zijn persoonlijk geloof er weinig of niets mee heeft uit te staan. Dat kan ik niet echt geloven. Zoals hij in zijn jonge jaren zijn heil bijvoorbeeld bij het neostoïcisme heeft gezocht, zo heeft hij dat later vast ook bij het calvinisme gedaan. Er is echter één groot onderscheid met zijn zoektochten van vroeger: toen zocht hij, maar vond hij niet, maar in de publieke kerk heeft Buchelius het heil ongetwijfeld wél gevonden, en wel in oprechte vroomheid. Misschien heeft hij geen bekering op de weg naar Damascus meegemaakt: dat weten we niet. Maar het persoonlijke en het publieke moeten in zijn godsdienstige beleving nog veel onontwarbaarder zijn geweest dan Pollmann voorstelt.

Bovenstaande is niet bedoeld als kritiek maar als een begin van een discussie met een prachtig, en ook prachtig geschreven, boek over een tot nu toe betrekkelijk verwaarloosd onderwerp: leken, religie en reformatie in de opstandige Nederlanden. Het was een proefschrift en zo iets oogt meestal als beginnerswerk, maar dat geldt bepaald niet voor dit boek. Het is overigens nu ook in een door de auteur zelf vervaardigde Nederlandse vertaling te lezen. Hoe dan ook: gelezen moet het worden.

M. E. H. N. Mout

J. Smetius, *Nijmegen, stad der Bataven*, I, *Inleiding*; II, *Vertaling*, A. A. R. Bastiaensen, S. Langereis, L. G. J. M. Nelissen (Nijmegen: SUN, Nijmegen: Museum Het Valkhof, 1999, 1, 141 blz., II, 256 blz., f29,50, ISBN 90 6168 660 1).

Lokaal patriottisme bestaat nog steeds. Gelukkig maar, want aan de liefde van inwoners voor hun stad, streek of dorp hebben historici veel te danken. Johannes Smetius (1590-1651), predikant, verzamelaar van oudheden en Nijmegenaar in hart en nieren, publiceerde in 1644 bij de vermaarde Amsterdamse drukker Johannes Blaeu de eerste druk van zijn *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum (Nijmegen, stad der Bataven)*. Hij deed dit vooral om te bewijzen dat de passage in het vijfde boek van Tacitus' *Historiae*, waar deze in verband met de befaamde Bataafse opstand onder Civilis (69-71 n. Chr.) spreekt over een 'stad der Bataven', alleen maar op Nijmegen kon slaan. En zie, Smetius' geleerd werk is in onze tijd uitverkoren om in vertaling de opening (in 1999) van het nieuwe museum Het Valkhof in Nijmegen luister bij te zetten. En terecht: het is een fascinerend product van laat-humanistische antiquarische studies dat hier wordt geboden in een moderne en ook voor de leek begrijpelijke en genietbare gedaante: in een terughoudend, maar adequaat geannoteerde Nederlandse vertaling en voorzien van een uitvoerige inleiding met welgekozen illustraties; bovendien is het geheel in een zeer verzorgde en fraaie typografische vorm gebracht.

Smetius' boek is echter meer dan een lofzang op de eigen stad, zoals er sinds de vroege Renaissance in heel Europa vele verschenen waren. Het is ook een verhandeling over de vroegste geschiedenis van de noordelijke Lage Landen, en dan in het bijzonder over de inwoners daarvan: de Germaanse stam der Bataven, en hun verhouding tot het Romeinse Rijk. Smetius kende zowel de relevante klassieke teksten (hoofdzakelijk Tacitus' *Historiae* en *Germania*) als de

latere humanistische geschiedschrijving op zijn duimpje, maar hij voegde er nog veel origineels aan toe. Dat kon hij doen omdat hij een bevlogen verzamelaar en kenner van lokale oudheidkundige bodemvondsten was. Zijn eigen oudheidkundige verzameling was zo groot en belangrijk, dat er nog een halve eeuw na zijn dood geleerden naar kwamen kijken en de Paltser keurvorst er in 1704 een goede som voor betaalde.

Op grond van zijn gecombineerde archeologische en historiografische kennis schetste Smetius een beeld van het antieke Nijmegen als een beschaafde Bataafse stedelijke nederzetting, weliswaar sterk onder invloed van de Romeinse cultuur, maar toch met een eigen karakter. De Bataven werden bij hem geëmancipeerd van primitieve plattelandsbewoners en rauwe vechtjassen tot stedenbouwers van formaat. Bovendien waren er sporen van het vroege christendom bij hen te vinden—dat was natuurlijk helemaal een bewijs voor hun hoge beschavingsniveau. En tenslotte meende hij, zoals overigens de meeste van de humanistische geschiedschrijvers over het onderwerp, dat de Bataven zich uit eigen vrije wil met de Romeinen hadden ingelaten en dus eerder te beschouwen waren als politiek onafhankelijke bondgenoten van het Romeinse Rijk dan als een in de loop van de Romeinse expansie geknechte Germaanse stam. Ook het beeld van het middeleeuwse en eigentijdse Nijmegen, de vrije rijksstad en hoofdstad van de provincie Gelre in de Republiek, verbond Smetius in zijn historisch betoog met de oorsprong van de stad bij de vrije Bataven.

Op deze wijze schreef Smetius een met veel op oudheidkundige vondsten en klassieke teksten gestutte details verluchte geschiedenis van het oude Nijmegen. Onder de indruk van zijn geleerdheid vergaven Hollandse geleerden als Petrus Scriverius hem zelfs dat hij Nijmegen tot de enige echte 'stad der Bataven' in de zin van Tacitus' vermelding had gebombardeerd, zodat er geen plaats meer was voor andere steden zoals Lugdunum Batavorum oftewel Leiden. Het boek genoot in de eigen tijd een grote faam, maar raakte later vrijwel vergeten.

Het vertalen van Smetius' geleerdenlatijn is geen gemakkelijke opgave. De drie vertalers zijn er uitstekend in geslaagd een vloeiend leesbare tekst te leveren. Bij één ingewikkeld lofdicht van Constantijn Huygens op Smetius' oudheidkundige verzameling (II, 86-87) moeten de vertalers bekennen dat zij niet altijd begrijpen waar de dichter op doelt, en één zilveren munt met 'keizer Victor' erop (II, 49) kunnen zij niet thuisbrengen (misschien een nummus victorius met een Jupiterkop?), maar verder hebben zij alle puzzels bevredigend opgelost. Bijzonder te loven is ten slotte de 'Inleiding' van Sandra Langereis, die het gehele deel I beslaat en uitmunt door beknoptheid, helderheid en didactisch geduld met een lezer, die misschien niet (meer) zo precies weet wie de Bataven of de humanisten waren en wat deze met elkaar te maken hadden.

M. E. H. N. Mout

H. Duits, e. a., ed., *Een lezer aan het woord. Studies van L. Strengholt over zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde* (Uitgaven Stichting neerlandistiek VU XXVI; Münster: Nodus Publikationen, Amsterdam: Stichting neerlandistiek VU, 1998, xv + 339 blz., f49,50, ISBN 90 72365 55 0 (Stichting neerlandistiek VU, Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105,1081 HV Amsterdam), ISBN 3 89323 430 6 (Nodus)).

In *Een lezer aan het woord* zijn twintig pakkende studies samengebracht van de in 1989 overleden Leenden Strengholt. Strengholt was vanaf 1977 hoogleraar oudere letterkunde aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. De artikelen en lezingen illustreren hoe veelzijdig zijn wetenschappelijke oeuvre was en hoe minutieus deze filoloog altijd te werk ging. In zijn analyses